

PARGITAIMESTIKU HOOLDUS

Hoolimata sellest, kas vana park on riiklik mälestis või mitte, on see osa meie ühisest kultuuripärandist, mida tuleb säilitada ja kaitsta. Kaitsmise peamiseks eesmärgiks on ajaloolise miljöö ja liigirikkuse säilitamine. Et ajaloolise pargi põhimahu moodustavad taimed, siis pargi hoidmisel on väga oluline tagada puistu ja rohostu jätkusuutlikkus. See nõuab eelkõige pargi haljastuse regulaarset hooldust.

Kõikides vana pargiga seotud tegevustes tuleb lähtuda eelkõige Firenze hartas – so rahvusvaheliselt tunnustatud ajalooliste parkide kaitse harta.

Käesolev infovoldik on abiks eeskätt ajaloolise pargi omanikele ja haldajatele pargitaimestiku hooldamisel.

Esna park. Foto: Jaan Vali

HOOLDUSTÖÖD

Hooldustöödega suunatakse ja kontrollitakse taimestiku kasvu ja arengut. Reeglina aitavad ühekordsed tööd stabiliseerida vaid hetkeseisu, **pargi normaalseks säilimiseks on vajalik tagada pidev regulaarne mitmekülgne hooldus.**

Enne hooldustööde algust tuleks konsulteerida Muinsuskaitseameti maakondliku vaneminspektoriga.

Muinsuskaitse all olevad ajaloolised pargid on eri ajastute pargikunsti tähelepanuväärsemad näited.

- Regulaarsete hooldustööde (niitmine, okste lõikus jms) tegemiseks ei ole vaja spetsiaalset dokumenti (projekti vms), küll on soovitatav esmaste hooldustööde (võsa raie, sanitaar- ja harvendusraie jms) asjatundlikuks ja komplekseks planeerimiseks koostada pargi hoolduskava, mille saab tellida Muinsuskaitseameti tegevusluba omavalt maastikuarhitektilt.
- Üksikute puude ja põõsaste mahavõtmise ning igasuguste raiete kooskõlastamiseks tuleb pöörduda Muinsuskaitseameti maakondliku vaneminspektori poole.
- Hävinud pargi taastamiseks või rekonstrueerimiseks vajalikud uusistutused ja ulatuslikud raied ei ole hooldustööd - need tegevused lahendatakse üldjuhul muinsuskaitse eritingimuste alusel koostatud ja Muinsuskaitseametiga kooskõlastatud projektiga.

PUUDE VANUS JA SEISUKORD

Vanad puud on pargi autentsuse põhikandjateks ning kuuluvad üldjuhul pargi algse või mõne ajaloolise ümberehituse käigus loodud kompositsiooni juurde. Mida suuremõõtmelisemad (jämedus ja kõrgus) on puud, seda vanemad need oletatavalt on. Erandina võib mainida näiteks pappleid, arukaske, halli leppa, ebatsuugat, mis kiirekasvulistena saavutavad suhteliselt ruttu suured mõõtmed. Tüüpiliste kodumaiste pargipuude nagu harilik pärn (harvem ka teised pärnaliigid nagu läänepärn), harilik vaher, harilik saar, harilik jalakas ja künnapuu eluiga võib üldjuhul olla rohkem kui 300 aastat, pargipuudena harvem esinevate musta lepa ja arukase iga küünib 100-150 aastani. Okaspuudest sagedasemate - siberi ja palsaminulu, harilik kuuse, hariliku elupuu, alpi ja siberi seederänni eluiga küünib 150-200 aastani. Sissetoodud liikidest tavalisemad - näiteks harilik hobukastan, punane tamm, saartel ja rannikualadel ka harilik pöök võivad elada üle 300 aasta, suhteliselt sagedane mägivaher aga rohkem kui 150 aasta vanuseks.

Pargipuude seisund on üldjuhul väga erinev. Sageli on paljud puud nakatunud seenhaigusse, mehaaniliselt vigastatud või vähesest kasvuruumist tingitult deformeerunud võra või tüvega. Paljud puud suudavad sellises seisukorras korraliku hoolduse puhul elada aastaid, seepärast tuleb raiete kavandamisel vaadata iga üksikut puud eraldi.

Hoolimata kehvast seisukorrast on vana pargiruumi üheks autentsuse hoidjaks vanad puud. Suure-Konguta pärn. Foto: Sulev Nurme

PUUDE HOOLDUS

VÕRAHOOLDUS

Puud vajavad elujõu suurendamiseks, püsivuse ja ohutuse tagamiseks ning võra hooldamiseks lõikust.

Sanitaarlõikus seisneb kuivanud, sammaldunud, murdunud ning vigastatud okste eemaldamises. Taimeosa lõigatakse koos ca 1 cm pikkuse elusa osaga, et soodustada lõikehaava paranemist. Alla 2 cm suuruse läbimõõduga oksad võib lõigata tagasi igal ajal, suuremad oksad vaid kevadel (aprilli algul) enne mahlade liikuma hakkamist (va tugeva mahlajooksuga liigid). Oksalõiked tehakse tüve või suurema oksa suhtes poolviltu, järgides nn oksakrae joont.

Hoolduslõikusel lõigatakse välja risti kasvavad oksad, hargnevad juhtoksad ning tüvest alla 30° ning üle 60° kasvavad külgoksad, mis muutuvad kasvades rebenemisohtlikuks. Liikidel, millel selline oksakasv on liigiomane, vale nurga all oksi ei lõigata (arukask, kadakad, elupuu, lehtpuude sammasjad ja leinavormid jne).

Okaspuid lõigatakse vaid vajadusel ning enamasti piirdub lõikus kuivanud okste eemaldamisega. Okaspuude hoolduslõikus tehakse märtsis.

Noorenduslõikusega on võimalik noorendada lehtpuuliike (pms pärnasid), lõigates oksi tagasi ca 1/3 võrra. Lõikust tehakse aprilli algul, enne maapinna sulamist (va rohke mahlajooksuga liigid). Suuri puid lõigatakse kärk-järgult – vastasel korral võib puu hukkuda.

Mõned üldised nõuanded:

- Võrade hooldust peaks teostama koolitatud ja kvalifitseeritud puuhooldaja e arborist.
- Puittaimede okste lõikamisel tuleb meeles pidada, et puud-põõsad on elusolendid - mida vähem neid korraga lõikama peab, seda parem.
- Võrahooldust ei tohi teha temperatuuril alla miinus 10 kraadi, sest puidu rabeduse tõttu võivad okste lõikamisel tekkida võimalikesse murdekohtadesse lõikehaavast ulatuslikumad kahjustused.
- Okste lõikust ei tohi teha pärast pungade puhkemisest (so orienteeruvalt aprillist juuni lõpuni), sest siis on puu kaotus okstesse varutud toitainete arvelt kõige suurem ning noored võrsed kahjustuvad kõige rohkem. Parim aeg suurte okste lõikamiseks on märtsis-aprillis, kui pungad pole veel puhkenud.
- Alla 2 cm läbimõõduga okste lõikamist on otstarbekas teha juuni lõpust augustini, sest siis jõuab puu kiiremini kinni kasvatada tekitatavad haavad. Mahlajooksuga puid (vahtrad, kased, luuviljalised, metsviinapuu jt viinapuud, jalakad, hobukastanid, paplid, pähklipuud) võibki lõigata ainult juuni lõpust kuni augustini, kuna muul ajal (eriti kevadel) lõikamisel on puu energiakaotus mahlajooksu tõttu nii suur, et puu võib selle tagajärjel hukkuda.
- Rohkem kui $\frac{1}{4}$ puu võra elusokstest korraga eemaldada ei tohi. See põhjustab puu nõrgenemise ning samas ka vesivõsude vohamise. Okste lõikamisel tuleb jälgida, et ei eemaldataks suurtel okstel üle $\frac{1}{3}$ lehemassist korraga.
- Okste lõikamisel tuleks eelistada võra välispiiril olevate okste eemaldamist, kuna see laseb võrasse sisse rohkem õhku ja valgust ning sisemised oksad saavad seeläbi paremini areneda.
- Okste lõikusel on väga oluline jälgida õigeid lõikamise võtteid, et puule kasu asemel mitte tekitada kahju. Halb on tüügaste jätmine (puu ei saa haava kinni kasvatada), kuid halb on ka liiga lähedalt tüvele lõikamine (liiga suur lõikehaav).
- Vältida tuleb suuri lõikehaavu, sest neid pole puu võimeline kiiresti kinni kasvatama ning suurte lõikehaavade tõttu muutub puu vastuvõtlikumaks haigustekitajatele.
- Raskete okste tüvelähedasel lõikusel teha esimene lõige tüvest poole meetri kaugusele oksa alumisele küljele ca $\frac{1}{4}$ ulatuses oksa läbimõõdust. See lõige kaitseb hilisema lõike tegemisel puud rebendite tekkimise eest. Teine lõige teha oksa pealt paar sentimeetrit tüvest kaugemalt. Allesjäänud oksatüügast on kolmanda lõikega kerge eemaldada. Jälgida tuleb seejuures optimaalset lõike suurust ning seda, et ei kahjustataks oksakraed.

Hästi tehtud oksalõikus – paranenud lõikehaav. Foto: Sulev Nurme

Oskamatult ja halvakkvaliteediliselt tehtud oksalõikus. Foto: Sulev Nurme

PUUTÜVEDE JA JUURESTIKU HOOLDUS

Puutüved ja juurestik ei vaja üldjuhul spetsiaalset hooldust. Küll vajavad need aga hooldustööde tegemise ajal kaitset ja spetsiifilist hooldust juba olemasolevate vigastuste korral.

Hooldustööde tegemisel tuleb:

- kaitsta trimmeriga niitmisel puude ja põõsaste tüved, et vältida koore vigastamist;
- vältida masinatega töötamist (niitmine, lehtede koristus jm) puude vahel juhul, kui puudevaheline ruum või alumiste okste kõrgus ei võimalda masinaga vabalt liikuda;
- kaitsta noored puud ja põõsad juhuslike mehaaniliste vigastuste eest;
- arvestada masinatega töötamisel puude juurte piirkonnas või rohukamara spetsiifilistel hooldustöödel (samblatõrje, õhustamine) vanade puude juurestiku tegeliku ulatusega;
- kaitsta pinnasest väljaulatuvad juured.

Puude juurte piirkonnas masinatega töötamisel peab arvestama juurestiku tegeliku ulatusega. Foto: Kais Matteus

Tüvele iseloomulikeks kahjustusteks on koorevigastused ja tüvevigastused. Koorevigastustel puhul lõigatakse üldjuhul ettevaatlikult ära lahtised ripnevad kooretükid, haavakoha võib soovitatavalt katta spetsiaalse värviga. Tüvevigastusteks on enamasti mädanike või murdumiste tagajärjel tekkinud augud, õõnsused ja rebendid. Rebenenud tüükad on soovitav lõigata kuni terve puiduni tagasi, andes lõikepinnale vajaliku kalde vihmavee ära voolamiseks.

Õõnsused ja augud ei vaja üldjuhul spetsiaalset hoolitsust. Suured õõnsused, kuhu koguneb praht, tuleb seest puhastada ja katta avaused võrguga. Mingil juhul ei tohi õõnsusi ega auke tüves täita (plombeerida), pigem tuleb soodustada õhu liikumist, et pärssida mädanike elutegevust.

Vanad väärtuslikud puud, mis teatud tingimustel võivad olla murdumisohtlikud, on soovitav toetada. Puid saab toetada erinevate tugede ja bandaažidega.

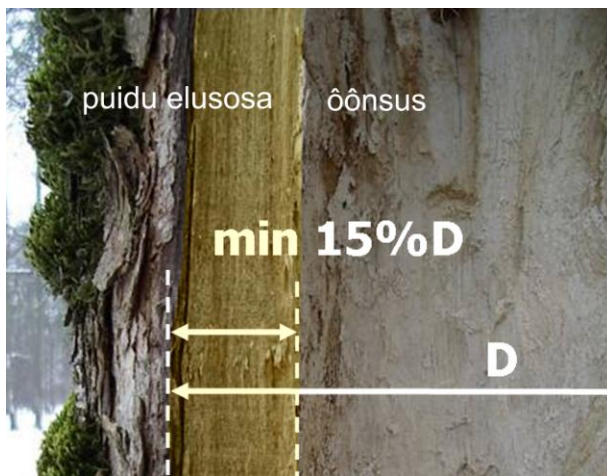
Plombeeritud puu Sürgavere pargis – puule tekitatakse kasu asemel kahju. Foto: Sulev Nurme

Tüveõõnsus, mis vajaks prahist puhastamist ja võrguga katmist. Foto: Sulev Nurme

RAIED

Raied on vajalikud puistu üldseisundi ja kasvutingimuste parandamiseks. Pargi omanik või haldaja võib loata likvideerida vaid kuivanud ja ilmselgelt kuivavad puud (tunnuseks kuivanud ladvaosa ja võrsete viimaste aastate juurdekasvude puudumine) ning tormi vm tagajärjel murdumisohtlikuks muutunud puud või nende osad, samuti võsa ja väärtuslike puude võrresse kasvavad isetekkelised puud, mis halvendavad väärtusliku puu kasvutingimusi. Raiesse võib üldjuhul määrata ka kõik ajaloolise väärtuseta puud-põõsad, mis kasvavad hoonetele lähemal kui pool nende võra läbimõõdust. Murdumisohtlikuks loetakse puu, mis oma kasvuerisuste (tugevasti viltu maapinna suhtes) või mehaanilise tugevuse vähenemise tõttu (puu terve puiduosa on radiaalselt säilinud vähem kui 15% puu läbimõõdust) võib olla murdumisohtlik.

- Vältimaks puude raiete tagajärjel teiste puude kahjustamist, tuleb võimalusel hoiduda jalalt langetamise kasutamist.
- Kui kuivanud või kuivav puu on elupaigaks haruldastele looma- või linnuliikidele, siis tuleb otsida võimalusi puu säilitamiseks ja ohutuks muutmiseks.
- Puude raie, okste lõikus jms lärmi ning lokaalseid elupaiga muutusi tingivad tööd tuleb teostada soovitatavalt lehtedeta perioodil, kui linnud pole alustanud pesitsemisega.
- Kändude likvideerimisel tuleb eelistada juurimisele freesimist. Üldjuhul ei ole suurte puude kändude juurimine pargi hoolduse seisukohalt esmatähtis.

Võsaks pargi kontekstis on isetekkeline perspektiivitu väheväärtuslik lehtpuude looduslik uuendus tüvediametriga vähem kui 8 cm. Võsastunud Joosu park. Foto: Riina Pau

Raiesse võib üldjuhul määrata kõik ajaloolise väärtuseta puud-põõsad, mis kasvavad hoonetele lähemal kui pool nende võra läbimõõdust. Foto: Sulev Nurme

ALLEEDE HOOLDUS

Alleed iseloomustab ühtse rütmiga istutatud ühevanused puuderead. Alleede hooldamisel on oluline nende ruumilise mõju säilitamine ja tagamine. Tuleb arvestada sellega, et paljud alleed on rajatud erinevaid lehtpuuliike kasutades, mistõttu allee üheliigilisuse saavutamine pole alati prioriteetne.

Vanade alleede ühtlase visuaalse ilme hoidmiseks:

- eemaldatakse isetekkelised puud, mis ei harmoneeru allee rütmiga, kasvavad reast välja ning on liigiliselt ülejäänud alleest teravalt eristuvad (näiteks tammeallees paplid või kuused jms). Isetekkelised puud, mis on kasvanud alleest välja langenud puude asemele ja mis sobivad sellesse rütmi ja asukoha poolest, võib säilitada;
- ei tehta üldjuhul välja langenud puude asemele asendusistutusi;

- piirduda võrahooldusel sanitaarlõikuse ja hoolduslõikusega;
- puudel, mis annavad juurevõsusi, eemaldada need iga-aastaselt.

Korrastatud allee Karksi pargis. Foto: Silja Konsa

Võsastunud allee Saare pargis. Foto: Sulev Nurme

PÕÕSASTE HOOLDUS

Põõsad, eriti XIX sajandi parkides, on olulised pargikujunduselemendid, millega suunatakse ja raamitakse vaateid ning luuakse pargi eri ruumide vahel üleminekuid ja barjääre.

Noorenduslõikust tehakse elujõulise võra kujundamiseks ja õitsemise soodustamiseks. Levinuimaks viisiks on põõsaste tagasilõikamine maapinnast 15-20 cm kõrguselt. See sobib liikidele, mis uuenevad hästi vegetatiivselt.

Harvendamise teel uuendatakse selliseid liike, mis paljunevad juurevõsudest raskelt (ebajasmiin, ebaküdoonia, kuldvihm, lodjapuu). Harvendamisel lõigatakse pikema

perioodi jooksul (2-3 aastat) välja vanad oksad. Noorenduslõikust tehakse alati märtsis-aprillis, olenemata õitsemise ajast.

Samal aastal kasvanud võrsetel õitsevad põõsad (nt pihlenelad, kontpuud, sirelid) lõigatakse 3-5 aasta tagant hilissügisel või varakevadel liigist sõltuvalt 10-30 cm kõrgusele.

Põõsakulissid Vääna pargis. Foto: Riina Pau

Hoolduslõikuse eesmärgiks on põõsa seisundi parandamine, võra kuju korrigeerimine (mitte topiaarlõikus) ning samuti õitsemise soodustamine.

- Kevadel ja varasuvel õitsevaid põõsaid lõigatakse peale õitsemist, sest nende õiepungad moodustuvad samal aastal kasvavatele võrsetele.
- Kaheaastaste või vanemate okste kõrvalvõrsetel õitsevatel põõsastel lõigatakse välja vanemad oksad nii, et säilivad kahvlina harunevad oksad, mille pungadest arenevad õitsevad kõrvalharud.
- Lehtdekoratiivsetel põõsastel lõigatakse oksti varakevadel, sest iseloomulikulate tunnustega lehed arenevad kõige selgemalt just uutel kasvanud okstel.
- Igihaljastel põõsastel lõigatakse vaid kuivanud või kahjustunud oksad.
- Lõikamisel tuleb arvestada, et põõsad on sageli lindude pesitsuskohaks..

MURUDE JA AASADE HOOLDUS

Sageli on pargi avatud alade rohttaimestik välja kujunenud aastatega ning kasvukohale iseloomulik, mistõttu valitakse hooldusintensiivsus vastavalt pargi stiilile, kasutustihedusele ja miljööle. Hooldamisel eristatakse pargimurude ja aasade hooldus. Murupinnad on valdavalt pargi peaväljakutel, kus rohttaimestik peaks olema kogu kasvuperioodil ühtlaselt madal ja vaibataoline. Hooldus on otstarbekas eristada vastavalt murualade asukohale, rakendades intensiivsemat hooldust pargi peaosas.

Pargiaasade idee on avatud aladel tingimuste loomine õitsvatele niidutaimedele, mistõttu nende hoolduskordade kavandamisel lähtutakse põhiosa niidutaimede õitsemise ajast. Tuleb arvestada kasvavate liikide spetsiifikaga.

Parkides on levinud nii looduses naturaliseerunud lilleliigid - väike igihali, metstulp, nartsiss, lumikellukene, aed kirikakar, aed-kurereha, katkujuur kui ka looduslikud liigid -

sinilill, ülased jne. Lilledega alade hooldamisel on vajalik arvestada lillede elutsükliga ja vastavalt sellele valida niitmiskõrgus ning tihedus.

Pargi peaosa esindusväljakutel peaksid murupinnad olema hea katvusega (85-95% kõrrelisi, soovitatavalt aasnurmikas, punane aruhein, kasteheinad), muru maksimaalseks kõrguseks 5-10 cm, vastavalt sellele tuleb valida ka niitmissagedus (sõltub vegetatsiooniperioodi ilmastikuoludest). Õhustamise ning väetamise vajaduse määrab lokaalne kasvupinnas. Väetada on muru vajalik vaid siis, kui taimede kasv on pärsitud. Parim aeg pikaajalise toimega üldväetisega väetamiseks on kevad.

Murupindade servamist peenarde ja teede ääres tuleb teha sagedusega, mis tagab selgete piirjoonte säilimise. Esindusalade murudel võib vajadusel teha umbrohutõrjet, koguda murupinnalt erinevad orgaanilised jäätmed (niidus, lehed jne).

Murude sammaldumise põhjusteks on enamasti halvad valgustingimused, kehv muld (mulla liigne happesus või toitainete, pms kaaliumi, vähesus), liigniiskus või mulla tihenemine või liiga tihe või/ja madal niitmine. Probleemi saab leevendada valgustingimuste parandamisega (eemaldades isetekkelisi liiga tihedalt kasvanud puid), mulla õhustamise ning multsimisega, samuti väetamisega. Samblatõrjeks on olemas spetsiaalsed väetised, kuid tulemuse annab ka kaaliväetis.

Pädaste mõisa esindusväljak Muhumaal. Foto: Jaan Vali

Pargi perifeersetes osades ja pargiaasadel on soovitatav katvus vähemalt 85%. Esindatud peaksid olema kõrrelised (näiteks aasnurmikas, punane aruhein, kasteheinad, aas-

rebasesaba jt) ning aasataimed (näiteks harilik kellukas ja kerakellukas, aas-seahernes, rukkilill, härjasilm, tulikad, hapuoblikas jms). Niidutaimestikku tuleb üldjuhul esimest korda niita siis, kui taimed on õitsenud ning nende viljad on valminud ja pudenenud (esimene niide juulis).

Pargi piiresse jäävaid või sellega piirnevaid rohumaid tuleb võsastumise vältimiseks niita üks kuni kaks korda aastas. Niidetud hein tuleb koguda ja ära vedada.

Metstulpide õites pargiaas Vaemla pargis Hiiumaal. Foto: Jaan Vali

Lisamaterjal:

Järve, S., Eskla, V. Puude ja põõsaste lõikamine. Tallinn 2009

❖ **Muinsuskaitseamet**

Uus 18. 10111 Tallinn

Telefon: 640 6050

Faks: 640 3060

E-post: info@muinas.ee

www.muinas.ee

Koostaja: Sulev Nurme
Kärt-Mari Paju

Toimetajad: Kais Matteus
Riina Pau